

Zespół Szkół Medycznych
Medical School
Przemyśl, ul. Słowackiego 85

DANUTA SUCHORZEPKA, DAGMARA PODGÓRSKA-KOWALCZYK

***The evaluation and justification of forms and degree of abuse
and harmful treatment of children***

**Ocena stopnia i form krzywdzenia, złego traktowania dzieci
oraz czynniki motywujące**

WSTĘP

Wprowadzenie. Krzywdzenie dzieci jest fenomenem, który – jak obrazowo wyraził się angielski badacz S.J. Breiner jest w naszym świecie powszechny od czasu, gdy ludzie zaczęli rejestrować swoją historię [3]. Systematyczne studia nad historią dzieciństwa zapoczątkował w latach 60-tych obecnego stulecia P. Aries, który dowiódł iż do XVIII w. nie rozumiano odrębności i specyfiki dzieciństwa, traktując je co najwyżej jako okres słabości fizycznej i moralnej wymagający „naprawienia” przez surowe wychowanie [1]. Inny badacz L. de Mause dokonał periodyzacji stosunków pomiędzy rodzicami (opiekunami) a dziećmi na przestrzeni dziejów wyróżniając następujące okresy: dzieciobójstwo (od starożytności do IV w n.e.), porzucenia (IV – XIII w), obojętności (XIV – XVII w), narzucenia (XVIII w), uspołecznienia (XIX w – pierwsza połowa XX w), pomocy (druga połowa XX w) [2]. Do XVIII w, stosunki te były powszechnie naznaczone okrucieństwem, opuszczeniem, obojętnością co było niejako obowiązującą normą kulturową w zakresie traktowania dzieci. Zasadniczą zmianę przyniósł dopiero wiek XIX: w 1874 r. w Stanach Zjednoczonych powstało Towarzystwo Zapobiegania Cierpieniu Dzieci, jako pierwsza organizacja w świecie [9]. Cóż za tym oznacza, że dziecko jest krzywdzone? W sensie prawnym odpowiedź jest prosta, a szerokie rozumienie pojęcia krzywdy obejmuje wszystkie osoby, które zostały obiektywnie uszkodzone w zakresie przynależnych im dóbr prawnych oraz odczuwają to uszkodzenie jako stratę i /lub krzywdę [4]. W odniesieniu do dzieci jako osób pokrzywdzonych to rozumowanie napotyka na pewne bariery. Choćby ze względu na wiek, dzieci na ogół nie znają przynależnych im dóbr prawnych, mogą mieć trudności z artykulacją poczucia krzywdy i nie zawsze odczuwają krzywdę mimo iż obiektywnie jej doznały. W czasach współczesnych oczekuje się postawy radości i miłości rodziców wobec narodzonego dziecka. Zakłada się, że jest ono chciane i kochane. Tak jest w wielu rodzinach, ale w niektórych przypadkach rzeczywistość jest odmienna. Dzieci rodzą się też „przypadkowo”, nieoczekiwane i niechciane a także w rodzinach w których zachcianki rodziców są istotniej-

sze od potrzeb dzieci. W kulturze wielu środowisk stosowanie kar fizycznych wobec dziecka jest nadal bardzo powszechne i traktowane jako element procesu wychowawczego wobec dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Profesjonalne uznanie zjawiska krzywdzenia dziecka miało miejsce niedawno, termin „zespół maltretowanego dziecka” został wprowadzony po drugiej wojnie światowej przez amerykańskiego pediatrę Kempe’a [9]. Stworzono wiele definicji, wśród których jedną z najpowszechniej używanych jest definicja D. Gila – każde działanie lub bezczynność jednostki, instytucji lub społeczeństwa jako całości i każdy rezultat takiego działania lub bezczynności, który deprywuje równe prawa i swobody dzieci i/lub zakłóca ich optymalny rozwój [6]. Obecnie twierdzi się, że z „zakłóceniami” takiego rozwoju – w kontekście zjawiska krzywdzenia dzieci – mamy przede wszystkim do czynienia w sytuacji: przemocy fizycznej stosowanej wobec dziecka, wykorzystywania seksualnego dziecka, przemocy emocjonalnej (psychicznej), zaniedbywania. W związku z powyższym wyróżnia się cztery kategorie krzywdzenia dzieci. I- Przemoc fizyczna - wszelkiego rodzaju działania wobec dziecka powodujące nieprzypadkowe urazy/stłuczenia, złamania, zasinienia itp. II- Wykorzystywanie seksualne - każde zachowanie osoby dorosłej, silniejszej i/lub starszej, które prowadzi seksualnego zaspokojenia kosztem dziecka. W tym rozumieniu nadużycia seksualne obejmują zachowania ekshibicjonistyczne, uwodzenie, świadome czynienie z dziecka świadka aktów płciowych, zachęcanie do rozbierania się czy oglądania pornografii. III-Przemoc emocjonalna: rozmyślne, nie zawierające aktów przemocy fizycznej, zachowania dorosłych wobec dzieci, które powodują znaczące obniżenie możliwości prawidłowego rozwoju dziecka, w tym zaburzenia osobowości, niskie poczucie własnej wartości, stany nerwicowe i lękowe. Do kategorii tego typu zachowań zaliczyć można m.in. wyzwiska, groźby, szantaż, straszenie, jak też emocjonalne odrzucenie, nadmierne wymagania, nieadekwatne do wieku i możliwości psychofizycznych dziecka. IV- Zaniedbywanie – niezaspokajanie podstawowych potrzeb dziecka zarówno fizycznych (właściwe odżywianie, ubieranie, ochrona zdrowia, edukacja, itp.) jak i psychicznych (poczucie bezpieczeństwa, miłość rodzicielska, troska, itp.) [9] (Obok terminu „krzywdzenia” używa się określeń maltretowanie, nadużywanie, przemoc, molestowanie i wykorzystywanie. Wg statystyk socjologicznych przemoc występuje w około 30% polskich rodzin miejskich i 40% wiejskich. Ma ona miejsce nie tylko w tak zwanych rodzinach patologicznych, z marginesu społecznego, ale też w tzw. normalnych porządnym rodzinach. W większości przypadków przemoc związana jest z alkoholem. Oprócz alkoholu wśród innych czynników ryzyka przemocy należy wymienić ubóstwo, bezrobocie, młody wiek rodziców, rodziny niepełne, urodzenie dziecka kalekiego lub niechcianego i osobiste problemy rodziców. Krzywdzenie dziecka odciska piętno na wszystkich jego sferach rozwojowych. Ma konsekwencje dla zdrowia fizycznego, rozwoju umysłowego, stanu psychicznego oraz umiejętności współżycia z innymi ludźmi.

Celem pracy było ukazanie form i ocena stopnia krzywdzenia oraz poznanie czynników motywujących to zjawisko.

MATERIAŁ I METODA

Badania przeprowadzono na przełomie wrzesień/listopad 2002 r. w mieście liczącym 68 tys. mieszk. w tym liczba dzieci i młodzieży w przedziale wiekowym od 0 do 19 lat wynosi 24 922 osoby. W mieście istnieje 17 szkół podstawowych, 6 gimnazjalnych, 16 przedszkoli, 3 placówki szkolno-wychowawcze, jedno pogotowie opiekuńcze, 2 domy dziecka, łączna liczba placówek 59. W celu pozyskania obiektywnych informacji na temat występowania zjawiska krzywdzenia i złego traktowania dzieci badania przeprowadzono w kilku środowiskach. Pierwszą grupę badawczą stanowiły same dzieci w liczbie 485 ze szkół podstawo-

wych klas V-tych i VI-tych. W badanej grupie było 216 chłopców i 263 dziewcząt. Wg deklaracji dzieci 10% z nich to jedynacy, 26% wychowuje się gdzie jest dwoje dzieci pozostałe pochodzą z rodzin wielodzietnych. Z badanych dzieci 3,5% pochodzi z rodzin gdzie nie pracuje żadne z rodziców, a u 24% dzieci pracuje tylko jedno z rodziców (w znaczącym procencie 95% nie pracują matki). Badania przeprowadzono metodą ankiety historyjkowej opracowanej dla poradni psychologiczno-pedagogicznych. Uczestnikom zapewniono anonimowość. Drugą grupą badawczą było grono profesjonalistów, a wśród nich: psychologdy, pedagodzy, lekarze i pielęgniarki. Ogółem przebadano 50 osób a narzędziem badawczym była ankieta dla wybranych grup profesjonalistów. Kolejną grupą badawczą było 30 nauczycieli dokształcających się w Studium Rodziny, a materiał zebrano badaniem socjometrycznym, techniką „słoneczko”. Dla pełnego rozpoznania istniejącego problemu poznano również opinie studentów miejscowej uczelni. Badana grupa liczyła 70 osób, informacje pozyskano z ankiety opracowanej dla potrzeb tej pracy. Ogółem przebadano 635 osób.

WYNIKI

Wg przekazu dzieci krzywdzenie fizyczne wystąpiło u 48% badanych. Należy dodać, że „porządne lanie” ze śladami ujawniło 12% respondentów, wśród nich chłopcy stanowili 70%. Sprawcami przemocy ze śladami w znacznym stopniu (90%) byli ojcowie. Przemoc psychiczna pojawiła się u 40% badanych z przewagą dla dziewczynek (52%). Dzieci deklarowały, że głównymi sprawcami tej przemocy były matki. W kategorii niezaspokojonych podstawowych potrzeb fizycznych 5% ankietowanych dzieci ujawniło, że często były głodne, a w domu brakowało pożywienia. W zakresie niezaspokojonych potrzeb psychicznych 15% respondentów podaje lęk i obawy przed pijanym rodzicem. Wg ich przekazu 6% ujawnia, że jedno z rodziców nadużywa alkoholu (100% ojcowie), a 1% ankietowanych twierdzi, że uzależnienie jest udziałem obojga rodziców. Odpowiedzi na pytania dotyczące wykorzystywania seksualnego wykazały, że 3% badanych, w tym 80% dziewczynek otrzymywało propozycje intymne ze strony osób dorosłych. Nie były to osoby z kręgu rodziny. Ankietowane dzieci pytane o ich stosunek do stosowania kar fizycznych odpowiedziały (20%), że pewne formy nacisku są konieczne, gdy zrobią coś co same uważają za złe, np. „należało mi się to słusznie”, albo „rodzice mają pełne prawo do używania przemocy wobec dzieci lecz są tego granice”. Pozostali badani nie mieli zdania na ten temat. Odpowiadając na pytanie czy przemoc wobec dzieci to oznaka męstwa i siły, czy może bezsilności? – większość dzieci (75%) uważa, że jest to bezsilność, pozostali uważają, że męstwo i siła. Badana grupa profesjonalistów podaje zgodnie (100%), że problem krzywdzenia dzieci istnieje i jest istotny. Niemal wszyscy (98%) w ciągu ostatniego roku podejmowali następujące interwencje: rozmowy z rodzicami i dziećmi, porady, informowanie i zgłaszanie problemu odpowiednim służbom. Badana grupa w ciągu ostatniego roku w swej praktyce zawodowej spotkała się z następującymi przypadkami: krzywdzenie emocjonalne – 72 dzieci, przemoc fizyczna – 35 dzieci, poważne zaniedbywania – 49 dzieci, wykorzystywanie seksualne – 9 dzieci. Tylko połowa respondentów jest zdania, że sprawienie dziecku lania nie uzasadnia żadna sytuacja, pozostali twierdzą, że jest ono uzasadnione gdy dziecko zniszczy cenną rzecz, pije alkohol, sięga po narkotyki, wagaruje lub popełni drobną kradzież. Opinie zebrane od nauczycieli na pytania dlaczego dorośli stosują przemoc wobec dzieci ułożyły się w następującej kolejności: brak wiedzy i umiejętności w sposobach rozwiązywania konfliktów, sytuacje trudne w rodzinie, osobiste wewnętrzne problemy rodzica w zakresie emocji, alkoholizm. Podobne opinie otrzymano od ankietowanych studentów. Wszyscy badani potwierdzili, że istnieje przemoc wobec dzieci w rodzinach. Zaznaczyli, że jest to zjawisko społeczne takie jak picie alkoholu czy robienie zakupów. Odpowiedzi respondentów na pytania dlaczego rodzice

stosują przemoc wobec dzieci ułożyły się w trzy kolejne motywacje: brak umiejętności radzenia ze swoimi emocjami, brak wiedzy i umiejętności wychowawczych i alkoholizm.

OMÓWIENIE

Uzyskane wyniki badań potwierdziły istnienie zjawiska złego traktowania i krzywdzenia dzieci. Zebrany materiał potwierdza obecność problemu w czterech kategoriach. Są to: przemoc fizyczna, psychiczna – emocjonalna, zaniedbywanie i wykorzystywanie seksualne. Wśród badanych dzieci najwyższy stopień krzywdzenia stwierdzono w kategorii przemocy fizycznej. Zaobserwowano ją u 48% badanych, a 12% otrzymywała porządne „łanie” ze śladami. Ten ostatni rodzaj krzywdy był głównie udziałem chłopców (70%), a sprawcami byli ojcowie. Uzyskane wyniki zgodnie korespondują z innymi autorami którzy podają, że wśród rodzin najczęściej dochodzi do stosowania wobec dzieci przemocy fizycznej [5, 8]. Uważają oni również, że ojcowie są sprawcami bardziej surowych strategii postępowania z dzieckiem, a chłopcy są poddawani przemocy fizycznej: częściej są kopani i bici pięścią [5, 6, 8]. Analizując przyczyny stosowanej przemocy fizycznej w rodzinach wobec dzieci trafne jest odwołanie się do innych autorów, którzy uważają, że jest większa częstotliwość przemocy w rodzinach wielodzietnych. Gelles podaje, że w rodzinach gdzie jest dwoje dzieci przemoc wobec dziecka jest stosowana o 50% częściej niż w rodzinach z jednym dzieckiem [5]. Otrzymane wyniki udowadniają to twierdzenie, gdyż większość ankietowanych (64%) dzieci pochodzi z rodzin wielodzietnych. Zebrany materiał potwierdza, że sytuacja materialna rodzin jest niezadowolająca, status społeczny niski, co może motywować zachowania rodziców wobec dzieci. Powyższe stwierdzenia są zgodne z wynikami badań socjologicznych które podają że częstotliwość przemocy fizycznej i zaniedbywanie dzieci są większe w rodzinach o niskim statusie społecznym [5, 6]. W kategorii przemocy psychicznej ujawniono ją u 40% badanych z dominacją dziewczynek (52%). Dzieci deklarowały, że w większości (60%) sprawcami tej przemocy były matki. Również istnienie tej kategorii przemocy potwierdzają wypowiedzi profesjonalistów, którzy w ciągu ostatniego roku interweniowali z tego powodu aż 72 razy. Niezaspokojenie podstawowych potrzeb psychicznych często towarzyszy dzieciom z rodzin alkoholików. Również w badanej grupie dzieci zaobserwowano niezaspokojenie podstawowych potrzeb psychicznych i fizycznych. Mniejsza grupa (5%) uskarżała się na brak pożywienia, natomiast większa (15%) podaje lęk i obawę przed pijanym rodzicem. Należy dodać, że 7% badanych dzieci pochodzi z rodzin w których nadużywa się alkohol. Czynniki alkoholowe jako motyw przemocy w rodzinach wskazali w swoich wypowiedziach ankietowani studenci i nauczyciele. Najmniejszy odsetek badanych (3%) ujawnia otrzymywanie propozycji intymnych ze strony dorosłych. Dotyczyły one głównie dziewczynek (80%) i pochodziły z poza kręgu rodziny. Potwierdzeniem istnienia krzywdzenia dzieci w tej kategorii są również opinie profesjonalistów, którzy spotykali się z tym problemem w swojej pracy zawodowej. Otrzymane wyniki są porównywalne z badaniami socjologów i seksuologów, którzy twierdzą, że dziewczynki częściej poddawane są tej formie przemocy [7]. Zaobserwowano zgodność wypowiedzi respondentów odnośnie pytania dlaczego rodzice stosują przemoc wobec dzieci. Odpowiedzi były następujące: brak wiedzy i umiejętności w sposobie rozwiązywania konfliktów, sytuacje trudne w rodzinie, osobiste problemy rodzica w zakresie emocji i alkoholizm. Zdaniem większości dzieci (75%) stosowana wobec nich przemoc jest oznaką bezsilności. Niewielki odsetek badanych dzieci (20%) potwierdza konieczność stosowania kar i używania przemocy do pewnych granic, gdy w ich opinii na to zasługują. Natomiast badani profesjonaliści (50%) są zdania, że sprawienie dziecku łania nie uzasadnia żadna sytuacja.

WNIOSKI

- 1) Otrzymane wyniki badań potwierdzają istnienie przemocy wobec dzieci. Występuje ona w czterech kategoriach: przemoc fizyczna, przemoc psychiczna, wykorzystywanie seksualne oraz zaniedbywanie.
- 2) Badane dzieci były krzywdzone najczęściej w kategorii przemocy fizycznej i psychicznej.
- 3) Sprawcami stosowanej przemocy były zarówno matki jak i ojcowie, a najczęstszymi motywami ich zachowań są brak wiedzy i umiejętności wychowawczych, trudne sytuacje w rodzinie, osobiste problemy rodziców i alkoholizm.
- 4) Wyodrębniono czynniki socjo-ekonomiczne które mogą wpływać na przemoc w badanej grupie i są to: wielodzietność, niski status społeczny i zła sytuacja ekonomiczna rodzin.

PIŚMIENNICTWO

- 1) Aries P.: Historia dzieciństwa. Wyd. Marabut., Gdańsk 1995.
- 2) Bartnicka K.: Dzieciństwo w świetle pamiętników i powieści polskiego Oświecenia. „Rozprawy z dziejów oświaty”. PAN IHNOiT, Warszawa 1992.
- 3) Breiner S.J.: Slaughter of the innocents. Child Abuse through the Ages and Today. Plenum Press, N.Y. – London 1990, 238.
- 4) Czapska J.: Prawa pokrzywdzonego a poczucie bezpieczeństwa. (W) Borucka-Arctowa M., Kourilsky Ch., (red.) Specjalizacja prawna. PAN INP Warszawa 1993, 16.
- 5) Gelles R.J., Straus M.A., Steinmetz S.: Behind Closed Doors. Violence in the American Family. Sage Publications. Beverly Hills 1981.
- 6) Gil D.G.: Violence Against Children. Physical Child Abuse in the United States. Harvard University, Cambridge 1970.
- 7) Lew-Starowicz Z.: Przemoc seksualna. Agencja Wydawnicza Jacek Santorski, Warszawa 1992.
- 8) Piekarsaka A.: Przemoc w rodzinie. Psychospołeczne uwarunkowania przemocy wobec dziecka. Warszawa 1991.
- 9) Szymańczak M.: Jak organizować lokalny system pomocy dzieciom krzywdzonym. Poradnik dla gmin i organizacji pozarządowych. Fundacja „Dzieci Niczyje” 1998 49.

STRESZCZENIE

Ocena stopnia i form krzywdzenia, złego traktowania dzieci oraz czynniki motywujące. Danuta Suchorzepka, Dagmara Podgórska-Kowalczyk. Przemoc wobec dzieci i złe ich traktowanie jest poważnym problemem społecznym. Krzywdzenie dzieci zaburza ich funkcjonowanie we wszystkich dziedzinach życia. Ma konsekwencje dla zdrowia fizycznego, rozwoju umysłowego, stanu psychicznego oraz umiejętności współdziałania z innymi ludźmi.

Celem pracy było ukazanie form i ocena stopnia krzywdzenia, złego traktowania dzieci oraz poznania czynników motywujących to zjawisko.

Analiza otrzymanego materiału pozwoliła określić, że krzywdzenie dzieci jest problemem realnie istniejącym i istotnym.

SUMMARY

The evaluation and justification of forms and degree of abuse and harmful treatment of children. Danuta Suchorzepka, Dagmara Podgórska-Kowalczyk. Violent and harmful behavior towards children is a serious social problem. Abuse of children disturbs their functions in all areas of life. It has consequences for their physical and psychological development, mental state, as well as interpersonal skills. The aim of the work was to present the forms and evaluation of the degree of abuse and harmful treatment of children, as well as to provide justification of such behavior. The analysis of a scientific material allowed to formulate a statement that harmful and violent treatment of children is an existing and significant problem.